

Anonymus Gesta Hungarorumnak Veszprém megyei kötődésű szórványai*

TÓTH VALÉRIA

1. Anonymus Gesta Hungarorum című munkáját a nyelvtörténet (azon belül a névtörténet) és jó néhány történeti érdeklődésű tudományterület (főképpen persze a történettudomány és az irodalomtörténet) igyekszik a saját kutatási céljai érdekében hasznosítani. Ez lényegében azóta van így, hogy a gesztát 1746-ban Bél Mátyás és Schwandtner J. György megjelentette. Az elmúlt 275 évben P mester munkájának több fordítása és többféle szempontú, mélységű feldolgozása született, amelyek hol a benne szereplő magyar nyelvű szórványokra (azok teljességére vagy éppen valamilyen szempontból kiemelt egyedeire), hol pedig a gesztát érintő más problémakörökre fókuszáltak. De bármilyen céllal íródtak is ezek a szakmunkák, abban a szerzőik azonos véleményt képviselnek, hogy Anonymus gesztája a magyarországi írásbeliség egyik kiemelkedő és kulcsfontosságú alkotása. Látva az e tárgy körben az évszázadok alatt felhalmozódott hallatlan gazdag és szerτεágazó ismeretanyagot, és azt, hogy e téren milyen fontos lenne egy, az eddigi tudásunkat szintetizáló munka megalkotása, egy Anonymus-enciklopédia létrehozására vállalkoztam. Az enciklopédia a gesztában fellelhető magyar nyelvű (és magyar vonatkozású) szórványok széleskörű bemutatására irányul, azaz tartalmazza az illető szórvány gesztabeli valamennyi előfordulását pontos forrás-megjelöléssel és a betűhív forma mellett a korabeli hangzós forma (az olvasat) feltüntetésével; etimológiai és nyelvtörténeti (pl. hangtörténeti) megállapításokat; helynevek esetében a lokális jellemzőket és a név más történeti forrásokbeli előfordulásait; személynevek esetében az adott név státuszát (ti. valós, mondai vagy kitalált szereplő neveként szerepel-e) és az esetleges (helynévi) rendszerkapcsolatait; a gesztabeli összefüggésekre való utalásokat. Egy ily módon felépülő enciklopédia reményeim szerint új lendületet adhat majd a gesztára irányuló nyelvtörténeti és névtörténeti kutatásoknak, megújítva, kiegészítve az Anonymus munkájával és a korabeli magyar nyelvvel kapcsolatos tudásunkat.

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport és a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program egyik alprogramja) keretében készült.

A Hoffmann Istvánt köszöntő írásomban a geszta Veszprém megyei vonatkozású szórványai kerülnek elő a feldolgozás különböző szintjeit illusztrálva. A tervezett enciklopédiából is adok egy kis ízelítőt, de a szócikkek pusztá közzététele helyett ennek apropóján inkább azt mutatom be, hogy miként hasznosíthatja a nyelv- és névtörténet az említett nyelvi adatokat, azaz milyen információkat nyerhetünk ki a geszta leírásaiból és magyar nyelvű elemeiből. Írásomat ilyen módon egyfajta módszertani kísérletnek is szánom azért, hogy a történeti (hely)név-rekonstrukció módszerét egy elbeszélő történeti forrás névadatainak alkalmazom. Annak, hogy ehhez a geszta Veszprém megyei kötődésű szórványait használom fel, két oka is van. Egyrészt magának az ünnepeltünknek a Veszprém megyei kötődése magyarázza választásomat, másrészt pedig az a filológiai tényező, hogy erről a vidékről gazdag és sokrétű nyelvi forrásanyaggal rendelkezünk, illetve fontos szakmunkák is érintették az itteni szórványok kérdését. A módszertani elvek bemutatásának pedig e háttérkörülmények kifejezetten kedvező helyzetet teremtenek.

2. Veszprém megyei történésekkel a geszta 48. és 49. fejezetében találkozunk. Ezt a két szövegdarabot PAIS DEZSŐ fordításában közlöm (1975: 122–123), mégpedig úgy, hogy a nevek után zárójelben a betűhív formájukat is megadom. Mindkét fejezetben szerepelnek ugyanakkor olyan szövegrészek és nevek, amelyek nem kapcsolódnak Veszprém megyéhez: ezekkel a továbbiakban itt nem foglalkozom.

48. VESZPRÉM VÁROSA (*bezprem*)

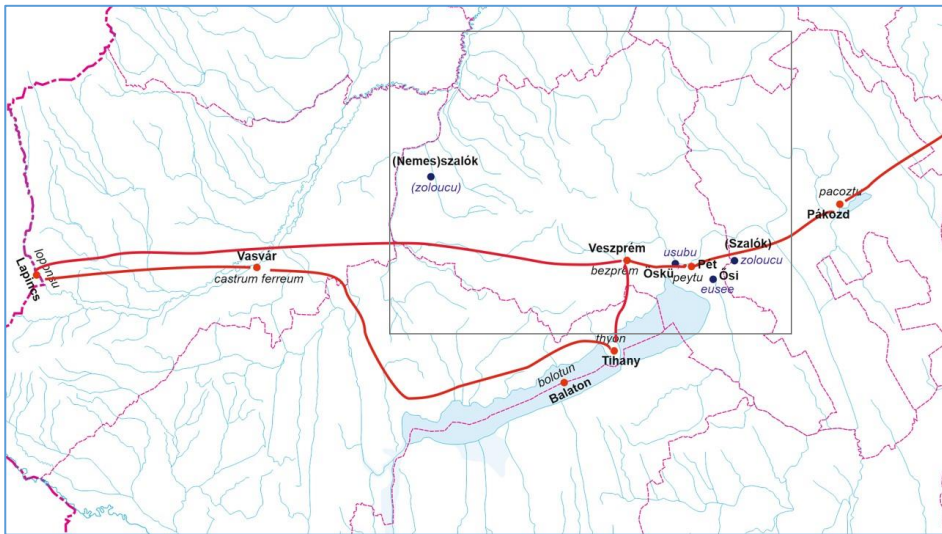
A sereg második részével Szalók (*zolocu*) apját Ösböt (*vsubu*) meg Ősét (*eusee*) küldötték ki avégre, hogy menjen Veszprém (*bezprem*) városa felé, s hódítsa meg annak a földnek összes lakosságát egészen Vasvárig (*castrum ferreum*). Ekkor Ösbő (*usubu*), a sereg kapitánya és vezetője, miután a vezér elbocsátotta, felemelve zászlaját megindult, és a Pákozdegy (*pacoztu*) alatt ütött táborn. Innen továbblovagolva a Pét-mezőn (*peytu*) szállottak meg, s három napig ott is maradtak. A negyedik nap pedig Veszprém váráig (*bezprem*) nyomultak. Ekkor Ösbő (*usubu*) meg Őse (*eusee*) seregüket elrendezve heves támadást intéztek a római katonák ellen, akik Veszprém várát (*bezprem*) őrizték. És állt a harc köztük egy héten át. Ám végül is a második hét szerdáján, midőn mind a két fél serege a harci küzdelemben szörnyen kifáradt már, akkor Ösbő (*usubu*) meg Őse (*eusee*) sok római katonát karddal pusztítottak el, másokat pedig agyonnyilasztak. A még megmaradt rómaiak most már a magyarok merészségének láttára Veszprém várát (*bezprem*) odahagyva futásnak eredtek, s életüket mentve a németek földjére siettek. Ösbő (*usubuu*) meg Őse (*eusee*) egészen a németek határáig üldözte őket. Egy nap pedig, mikor a magyarok és rómaiak a határon voltak, a rómaiak lappangva átúszták azt a folyót, amely Pannónia (*pannonie*) és a néme-

tek határán van. Erről a folyót a magyarok Lapincsnak (*loponsu*) hívták, mert a rómaiak a magyaroktól való félelmükben lappangva úszták át.

49. VASVÁR (*castrum ferreo*)

Innen visszatérőben Szalók (*zoulu*) apja Ösbő (*usubuu*) meg Örkény (*urcun*) apja Öse (*eusee*) bevették Vasvárt (*castrum ferreum*), és elvitték túszul a lakosok fiait. Aztán továbblovagolva, a Balaton (*bolotun*) vize mentén Tihanyhoz (*thyon*) értek. Majd — miután a népeket ott meghódították — tizenegyednapra bevonultak Veszprém várába (*bezprem*). Ekkor Ösbő (*usubuu*) meg Öse (*eusee*) tanácsot tartva elküldték követeket Árpád vezérhez különféle ajándékokkal és a lakosok kezességbe adott fiaival. De meg hírt is küldtek ezekkel, hogy miképpen ajándékozott nekik győzedelmet az Isten, aztán hogy mi módon hagyták oda a rómaiak Veszprém (*bezprem*) várát, és megszökve előlük, mi módon úszták át lappangva a Lapincs folyót (*fluuium lponsu*). Küldötteik Árpád (*arpad*) vezért a Torbágy-erdőben (*silua turobag*) vadak után járva-kelve találták. Ösbő (*usubuu*) meg Öse (*eusee*) részéről több mindennel köszöntötték őt, egyszersmind a lakosok kezességbe vett fiait is átszolgáltatták a vezérnek. Árpád (*arpad*) vezér pedig ennek hallatára szerfölött megörült, s megint visszatérve Ecilburgba (*eciburgu*) [sic!], nagy lakomát csapott, az örömhírt jelentő követeknek meg nagy ajándékokat adott.

A két fejezetben csak két Veszprém megyei helynév található: *Veszprém* és *Pét(-mező)*, de egyes személynevek háttérben szintén Veszprém megyei helynevek rejlenek: *Szalók*, *Öse*, *Ösbő* alakjának megteremtéséhez Anonymus részben itteni helyneveket használt fel (lásd ehhez az 1. térképet).

1. térkép. Anonymus Veszprém megyei kötődésű szórványai

A térképen piros szimbólummal szerepelnek a helynévi szórványok, késsel pedig azok a helynevek, amelyek a személynevekhez szolgáltak alapul. A bizonytalan lokalizálású neveket zárójelben adtam meg. A nevek mai alakja mellett dőlten a geszta megfelelő helynévi vagy személynévi adatát is feltüntettem (de ha a névnek több változata is volt, közülük a térképen csak egyet szerepeltettem).

Ezek a szórványok állnak tehát az alábbiakban írásom középpontjában, de a tárgyalásuk során — mint jeleztem korábban — nem az enciklopédikus bemutatással fogok élni, hanem arra törekszem, hogy az egyes szórványokról minél átfogóbb filológiai, névtörténeti és nyelvtörténeti képet nyújtsak. Mindeközben azt is igyekszem igazolni, hogy a történeti névrekonstruktó módszere az elbeszélő történeti források esetében is jól alkalmazható, ráadásul az eljárást a helynevek mellett e forrástípus személynévi adataira is eredményesen kiterjeszthetjük.

A helynévi szórványok közül itt nem térek ki ugyanakkor *Veszprém* ügyére, mert e névnek — szerteágazó, ám az itteniektől lényegében eltérő problematikája miatt — célszerűbbnek láttam külön tanulmányt szentelni.

2.1. Pét[-mező] (hn; 1) in campo *peytu* [pëjtü ~ pëjtü] (48: 5; Pais 1975: 122).¹

Település Veszprém vármegye K-i részén, Palotától DNY-ra, Öskü (Anonymus korában Ós) mellett. Ma *Pét* ~ *Pétfürdő* néven Várpalota része Öskü mellett (vö. VeMFN. 4: 144–154, VeMHtLex. 1: 332).

A név ómagyar kori adatsora a következő: +1082 [XIV. in.]: in portu *Peyt* ... in predio *Peyt* (DHA. 1: 237, 239), Anon. [1200 k. 900-ra]:² in campo *peytu* (SRH. 1: 97), 1240: aqua *Peyth* (Veszpr. k. m. lt. Péth 2 = DF 200639), 1240>1383: aqua *Peeth* (Veszpr. k. m. lt. Kálozd 9 = DF 201040, VeszprReg. 786. sz.), 1264: racione molendini ... de *Peyt* ... Martinus filius Bulchu de *Peyt* ... homines de villa *Peyt* (Veszpr. k. m. lt. Péth 3 = DF 200663), 1264>1383: racione molendini ... de *Peeth* ... Martinus filius Bulchu de *Peeth* ... in villam *Peet* (Veszpr. k. m. lt. Kálozd 9 = DF 201040, VeszprReg. 786. sz.), 1264>1272: molendinum ... in *Peith* (DF 248411, Str. 1: 594), 1264/1393/1466: molendinum ... in *Peych* [ɔ: *Peyth*] (DF 238563, Str. 1: 512), 1324: comiti Iohanni filio Antal de *Peeth* (DF 200818, VeszprReg. 155. sz.), 1327: comite Iohanne filio Antonii de *Peeth* (DF 200825, VeszprReg. 173. sz.);³ 1426: poss. *Peth*, 1436: poss. *Peeth*, 1488: *Peth* (Cs. 3: 247); 1650: *Pött* (VeMHtLex. 1: 332).

¹ Az enciklopédia szócikkeinek első bekezdésében a következő filológiai információk szerepelnek: **címszó** (a szórvány nyelvi státusza rövidítve: hn = helynév, szn = személynév, kn = köznév; a gesztabeli előfordulásainak száma) *betűhív forma* [olvasat] (előfordulás helye, mégpedig fejezet-szám: sor száma meghatározással; a fordítás lapszáma Pais munkájában). Ezt a struktúrát az itteni közlésben is követem.

² Noha Anonymus gesztájának datálásában ma már nem ezt a dátumot tekintjük a leginkább valószínű keletkezési időnek (lásd erről TÓTH 2021: 6–7), a történeti földrajz GYÖRFFY GYÖRGY nyomán ezt a datálást alkalmazza, ezért a fenti adatsorban ezt magam is megtartottam.

³ A korai ómagyar kori (pontosabban az 1337 előtti) adatokat Solymosi Lászlónak köszönöm.

PAIS DEZSŐ *Pét-mező*-ként adja meg a névszerkezetet (1975: 161), azaz a latin fajtajelölő *campus* lexemát a névtest részének tekinti. Látva azonban a fenti adat-sort és benne a latin fajtajelölő elemek jelentkezését a településnév előtt a legkülönbözőbb objektumtípusokra utalva (*aqua, portus, predium, possessio, villa*), amelyek magyar megfelelője egyik esetben sem része a helynévnek, és inkább 'Pét nevű birtok', 'Pét nevű falu', illetve 'Pét település vize', 'rév Pét településen' stb. formában értelmezhetők ezek a szerkezetek, Anonymus *campus peytu* adata is nagyobb valószínűséggel azonosítható 'Pét település mezeje'-ként. Ráadásul a gesztában rendre ugyanilyen megoldásokat találunk: az itt idézett szövegrészben például *fluuium loponsu, silua turobag* stb., ahol a latin elemek magyar megfelelői szintén nem részei a helynévnek (*Lapincs* folyó, 'Torbágy település erdeje').⁴

A *Pét* helynév magyarázatoként többféle lehetőséggel számolhatunk. Az általános vélekedés szerint személynévből alakult formáns hozzáadása nélkül. A személynévet PAIS DEZSŐ „a *Petrus* : Péter személynév becéző csonkításával alkotott *Pét* személynév”-vel azonosítja, s az Anonymus-i *campus peytu* adatot 'Pét vagy Péter mezeje' formában értelmezi (1975: 161). A névrövidítés (névcsonkítás) mint névalkotási mód a korai ómagyar korban nem feltétlenül járt együtt az így létrejött névalak becéző-affektív funkciójával, ahogyan a rövidített névhez járuló képzők sem okvetlenül becéző formákat hívtak életre. Arról is szó lehet ugyanis, hogy a jövevénynevek (legfőképpen is az egyházi latin eredetű névformák) e névalkotási folyamatok révén illeszkedtek be a magyar személynévek rendszerébe, ezek a morfológiai eszközök tehát valójában adaptációs célokat szolgáltak. Ez azt is jelenti, hogy amennyiben a személynév a *Petrus* ~ Péter alpnév rövidítéssel alakult származékneve, a névviselőjét jó eséllyel *Pét*-ként és nem *Péter*-ként azonosíthatjuk, bár természetesen ez utóbbi sem zárható ki (lásd e problémakörhöz részletesen TÓTH 2016: 242–256).

Mindamellet a *peytu* névforma etimológiai kapcsolata a *Petrus* ~ Péter személynévvel nem egyértelmű, ezt az összefüggést ugyanis hang- és helyesírás-történeti érvek valamelyest gyengítik. Anonymus adatának olvasata [pëjtü ~ pëjtü] lehet, s ez a forma látszik — tővéghangzó nélkül ugyan — uralkodónak egészen a 13. század végéig: ebből az időszakból a *Peyt* ~ *Peyth* ~ *Peith* adatok mellett alig néhány *Peet* ~ *Peeth* forma tűnik fel, azok is 1383-as másolatban fennmaradt oklevelekben. A 14. század elejétől kezdve viszont csakis [pét] hangalakot rejtő adatokat ismerünk. Az elsődleges, [pëjt(ü) ~ pëjt(ü)] hangzást mutató adatok személynévi előzménye aligha lehet kapcsolatban a *Petrus* ~ Péter alpnévvel, ez utóbbi névbokrásban ugyanis efféle (tehát diftongusra vagy *j*-s) hangalakra mutató

⁴ Az élő nyelvi helynévanyagban a település nevével alakult kétrészes helynevek mind *Péti*- (és nem *Pét*-) formában tartalmazzák a jelzői előtagot: *Péti-tó*, *Péti-patak*, *Péti-szőlős*, *Péti-Sárrét* stb. (VeMFN. 4: 144–154).

származéknevek nem ismeretesek, mindegyikük *Pet-* tövet tartalmaz (lásd ehhez az ÁSz. adatait). Az Árpád-kor okleveleiben *Peyt* ~ *Peyth* ~ *Peith* személynévi formák nem adathatók, ami a településnév személynévi származtatását valamegyest szintén kétségessé teszi. (FEHÉRTÓI KATALIN egyébként az anonymusi adatot nem is szerepelteti a szótárában, ami azt jelzi, hogy nem tekinti a településnévet személynévi előzményűnek.)

Pét-ként (esetleg vagy talán még inkább *Péc(s)*-ként) azonosítható helynevet Krassó-Szörény vármegyében is említ helységnév-azonosító szótárában LELKES GYÖRGY (várrom Orsova környékén DNy-ra az Al-Duna partján, Dunatölgyes mellett; 2011: 541). Ennek adatai között nincsenek a Veszprém megyeihez hasonló *Peyth*-féle említések (*Peth*, *Peeth*, *Peech* típusú adatokat idéz rá CSÁNKI, vö. Cs. 2: 14, Temes vm.), ami alapján arra gondolhatunk, hogy az etimológiájuk is eltérő lehet.

A Veszprém megyei település nevéhez véleményem szerint nem személynév szolgált alapul, vagy ha igen, annak vélhetően nincs köze a *Petrus* ~ *Péter* személynévhez. A név végében talán a *-t(V)* képzőt azonosíthatjuk, amivel a geszta több helynévben is találkozunk (olykor későbbi *-d* névvég helyén is); vö. pl. *montem bodactu* (amennyiben ez a *Bodak* személynévből alakult *-tu* képzővel; a későbbi-mai *Bodajk*), de ugyanez a névvég tűnik fel a *mōtem* [= *montem*] *pacoztu* adatban is, noha annak más az eredete (a szláv névelőzmény része volt a *-t* hang; a későbbi-mai *Pákoz*).⁵ Az alapszóban pedig a korban már minden bizonnyal meglévő (noha csak pár évtizeddel későbből adatható) *pej* 'vörösesbarna, többnyire fekete sörényű' (TESz.) (ló)színnevet azonosíthatjuk (vö. pl. [1270]: *Feketeupey*, *Suegus pey*, XIII. vége: 1 equum *pei* coloris, Gy. 1: 67; lásd még OklSz. 773). Hasonló névszerkezetet mutat a Pest megyei *Sződ* településnév is (1317/1329/1347: *Zeud*, Gy. 4: 558; de lásd korábban 1255: *Sceuden*, i. h.), amiben pedig a *sző* 'gesztenyeszínűnél világosabb, fakó' *sző* (TESz.) színnev szerepel, ami lovak színének megjelöléseként ugyancsak szokásos (vö. pl. [1270]: *zius zeu*, 1305 e.: 1 equum *zew* coloris, Gy. 1: 67; lásd még OklSz. 936).⁶ Ezek a színnevek persze előbb — önmagukban vagy képzővel — személynévvé is válhattak: *Sződ* esetében ezt az is támogathatja, hogy *Sző*-féle személynévek adathatók az Árpád-korból (vö. 1237–1240: *Sev*, ÁSz. 710, de lásd még jóval gyakrabban képzős, *Sződ* formában: 1219/1550: *Seud*, 1285: *Zeud*, ÁSz. 849). *Pej*-féle személynévekről viszont — mint fentebb is jeleztem — nem tudunk.

⁵ Hasonló adatokat máshol is találunk: a Baranya megyei *Kövesd* patak 1252: *Cuest* adata (Gy. 1: 399) [küest] hangalakot rejt; a Győr megyei *Ravazd* település pedig *Ruozi* [ruoszi] formában is adatható (1216 P./1225 k., Gy. 2: 621).

⁶ A lószínűvek helynevekbeli szerepéhez további adalékokat *Szekszárd* nevének elemzésekor PELCZÉDER KATALIN is említ e kötetbeli tanulmányában (2023: 647–648).

A *Pejt(ü)* > *Pét* változás teljesen szabályos hangtörténeti folyamat, ami a helynevek körében további példákkal is igazolható (vö. pl. *Vejcse* > *Vécse*, KISS 1995: 19),⁷ ahogyan az sem szokatlan, hogy eltérő etimológiai előzményű és hangalakú helynevek különböző hangváltozási folyamatok révén végül azonos hangalakban folytatódnak.

2.2. Szalók (szn; 4) *zoloucu* [szo/alouku] (19: 8; 1975: 97), *zolocu* [szo/alóku] (48: 1; 1975: 122), *zoloucu* [szo/alouku] (49: 1; 1975: 122), *zoloucu* [szo/alouku] (52: 13; 1975: 127).

Szalók nem történelmi és nem krónikai személy: Anonymus fantáziája hívta életre az ugyancsak általa teremtett Ósbő fiaként. A történetben valójában Ósbő a kiemelt honfoglaló hős, Szalók pedig passzív szereplő, és általa a Szalók nemzetség is rejtve van csak jelen a gesztában (szemben például a *Csák* és több más nemzetséggel).

Maga a *Szalók* név viszont ismert volt a korban többféle szerepben is. Megtaláljuk egyrészt személynévként: referáló funkciójú személynévként ([1093–95]: *Zoloc* szn., DHA. 1: 301, ÁSz. 838; 1213/1550: *Zoloc* szn., ÁSz. 838) és nexusjelölő szerepű nemzetségnévként is (1214: de genere *Zolouc*, ÁÚO. 6: 368, ÁSz. 838). A *Szalók* nemzetség ráadásul Veszprém megyében is birtokolt (lásd ehhez KARÁCSONYI 1901: 45; illetve vö. pl. [1269]: Onth filius Onth de genere *Zolouk*, DL 68581, VeszprReg., ÁSz. 838; illetve alább, a településnévi adatok között is szerepelnek a megyére vonatkozó nemzetségnévi említések).

A nemzetség itteni birtoklásának helynévi nyomai is vannak. E helynevek közül a legfontosabb az a CSÁNKI történeti földrajzában említett *Szalók* település (1486: poss. seu pred. *Zalok*, Cs. 3: 251, elpusztult település Veszprémtől K-re, Ósi [Óse] mellett; erre vonatkozóan én magam semmilyen támogató adatot nem találtam), ami a P mester által megörökített Pét mezejétől (in campo *peytu*) nem messze feküdt, és ahol Anonymus Ósbőt alvezér társával, Ósével együtt táboroztatja. A történeti földrajz szerint ettől északabbra, Veszprém és Fejér megye határán Veleg helység mellett feküdt még egy *Szalók* nevű hely (1390: poss. Sykatu al. nom. *Zalok*, Cs. 3: 344, ez ma *Sikátor* néven puszta a Veszprém megyei Bakonycsérnye határában; vö. Cs. 3: 345). Noha ezeknek a településneveknek csak kései (14–15. századi adatai) ismeretesek, az Árpád-kori létüket nem zárhatjuk ki, sőt talán éppen Anonymus személynévalkötése lehet a létezésükre a tanúbizonyosság. Mindamellet a megye nyugati részén, kissé távolabb már az Árpád-korból is ismerünk *Szalók* település(ek)e)t: a későbbi *Nemesszalók*-ot és *Pórszalók*-ot, amelyek ómagyar kori adatai a következők.⁸ 1254: Greg. filio Greg. de

⁷ De az *-it* (nyelvjárási *-ét*) képző alakulástörténete is a *Pejt(ü)* > *Pét*-hez hasonló hangváltozást mutat; vö. pl. *tanojt* > *tanít* (nyj. *tanét*), *szabadojt* > *szabadít* (nyj. *szabadét*) stb.

⁸ Az adatsorban látható korai ómagyar kori (pontosabban 1337 előtti) adatokat ismét Solymosi Lászlónak köszönöm.

Zlouk ... Greg. de *Zlouk* (DL 40035), 1271: *nobiles viri de genere Zlouk ... terra ... de iuxta Morzol Zloukfelde vulgariter nominata* (H. 1: 51, ÁÚO. 8: 367, Cs. 3: 251), 1271/1276: *nobiles viri de genere Zlouk ... terra Zolouk ... terra Zlouk ... utilitatem fori ... in Zlouk* (DF 282694, H. 1: 53), 1307: *nobiles de Zolouk ... nobiles de genere Zolowk ... nobiles de Zolovk ... nobiles de Zolouk ... in villam Zolouk ... ecclesia beati Martini de Zolok ... nobiles de Zolouk* (DF 282695, H. 1: 103–104, Cs. 3: 251), 1332>1342: *Nicolaus filius Pauli de Zolouk* (DF 200889, VeszprReg. 249. sz.), 1332>1343: *Nicolaus filius Pauli de Zolouk* (DF 200896, VeszprReg. 249. sz.); 1336: *Zalowk* (AOkt. 20: 90/65), 1340: *Zolouk* (AOkt. 24: 212/454), 1345: *Zalook* (AOkt. 29: 80–81/63); 1495: *Eghazaszalok* (Cs. 3: 251); 1540: *Fewlsew Zalok* (VeMHtLex. 1: 290–291, *Nemesszalók* a.); 1609: *Por Szalok* (VeMHtLex. 1: 335). „Az eredeti Szalókföldje területe a középkorban két részre vált, az egyikben paraszti, a másikban nemesi rendű családok éltek. Az előbbi Szalókban állott a templom, erről nyerte ez a rész első, »Egyházas« megkülönböztető jelzőjét, mely a XV. század végén jelentkezik. A Pórszalók névforma egy századdal későbbi és a XVII. század elejétől állandósul.” (VeMHtLex. 1: 335, lásd még 1: 290–291, illetve Cs. 3: 251 is). Tény, hogy Veszprém megye 1488-ban készült adóösszeírásában Szalók települést ugyanazon a néven a megye egyazon járásában kétszer említik, előbb a jobbágyok adózásáról, utóbb egyetlen nemesek adózásáról szóló részben. Solymosi László szerint azonban egyetlen településről, esetleg ikertelepülésről lehetett szó, s a kétféle jelző a településrészek lakóira utalt.

Anonymus, noha jól ismerhette a nemzetséget, esetleg ilyen nevű személyeket is, minden bizonnyal felhasználta a *Szalók* helynevet, hiszen nem véletlenül szerepelteti ezen a vidéken hőseit (lásd PAIS 1975: 164, BENKŐ 1998a: 22–23, 25–26, BENKŐ 2003b: 61). A geszta szövege szerint ugyanis Árpád *Szalók* apját, Ősbőt Ősével együtt Veszprém felé küldte annak bevételére, és ők el is foglalták azt.

Szalók településnevekkel egyébként a Kárpát-medencében másutt is találkozunk, s ezek némelyike ugyancsak összefüggésben áll a *Szalók* nemzetség birtoklásával (az erre vonatkozó adatokat jelzem is az alábbiakban), másoknak viszont nem igazolható a nemzetségnévi kapcsolata (ez utóbbiak a *Szalók* referáló névből alakulhattak, de az is elképzelhető, hogy más előzménnyel bírnak). Heves vármegyében *Egerszalók* (1248/1402/1438: *Zalowk*, 1328>1344: *Egerzalouk*, Gy. 3: 132–133; vö. 1256: *tota generatio Zolouk*, Gy. 3: 132) és *Tizzaszalók* (1261/1271: *Zalouk*, 1339: *Tyzazalowk*, Gy. 3: 133; vö. 1270/1284: *de gen. Zolouk ... generationi Zolouk*, Gy. 3: 133); Szepes megyében *Nagyszalók* (1251/1281: *v. Zolok*, DL 346, 1275/1279: *v. Zolouk*, DL 74778, 1437: *Nicolaus de Nogzalok*, DF 285511) és *Kisszalók* (1336>1336: *Antelagius filius Poza de Zalochfolua*, *Paulus frater eiusdem ... Paulus filius Pouka de predicta Zaloch*, DL

68828, 1344: Arach filius Pauli de *Zlauikfalua*, DL 3741, 1349>1349: Arach de *parva Slauk*, DL 30652, 1382/1383: Johannes filius Laurentii de *Zalokfalua*, DL 60410);⁹ Zemplén vármegyében *Szalók* (1315: *Zalouk*, ComZempl. 171, FNESz. 2: 517); Sáros vármegyében *Szalókmezeje* (1312: *Zalokmezeie*, Nógrády: Sáros 528), a több néven is adathozható *Alsó-* vagy *Nagyszalók* (1321: p. *Zalok*, 1366: *Zalauk inferiorem et antiquam*, 1423: p. *Naghzalok*, Nógrády: Sáros 528–529) és az ugyancsak több névváltozattal szereplő *Felső-* (itt még *Új-*) vagy *Kisszalók* (1330/1332: *Nouo Slauk*, 1423: p. *Kyszalok*, Nógrády: Sáros 529). A Sáros megyei települések a Tarca jobb oldali mellékvíze, a *Szalók* néven említett vízfolyás mellett fekszenek (vö. 1316: fl. *Zolouk* ... cadit in Tharcha, 1329: aqua *Slauk*, Nógrády: Sáros 670, illetve térképmelléletek).

A *Szalók* személynév, amely tehát végső soron e településnevek előzménye volt, valószínűleg szláv eredetű; vö. cseh *Slávek* (< *Slavьkь) szn. (FNESz. 1: 47 *Abádszalók* a.). A törökből való magyarázata (vö. csag. *soiaq* 'balkezes, balog', PAIS: SRH. 1: 60) nem fogadható el: ezt hangtani érvek is kizárják. A magyarba vélhetően *Szlavek* formában bekerülő személynév hangtani adaptációval (a szláv *-ove-* ~ *-ave-* a magyarban rendszerint *-ó-* lesz) *Szlók* formát nyert (lásd ehhez a fenti adatsorban a *Zlouk* típusú adatokat), majd a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával jött létre a *Szolók* ~ *Szalók* hangalak. Arról, hogy a Kárpát-medence területén előforduló *Szalók*-ok névhasználati szempontból milyen módon ítélték meg, ismét csak egy másik írásomban szólok részletesebben. Ezzel kapcsolatban itt csak annyit jegyzek meg, hogy egyik-másik, egyes etnikumú területen (például Szepes vármegyében) előforduló *Szalók* településnév (és változatai) kapcsán nem minden alap nélkül vetődik fel az esetleges mesterséges névalkotás, konkrétan a magyar nyelvű írások beavatkozásának, a „névmagyarítás”-nak a lehetősége. Ez azonban a Veszprém megyei *Szalók*-okat s azok tényleges névhasználati értékét nem érinti.

2.3. Ósbő (szn, 29) *usubu* [ü/ösü/öbü] (48: 3; 1975: 122), *usubu* [ü/ösü/öbü] (48: 7; 1975: 122), *usubu* [ü/ösü/öbü] (48: 11; 1975: 122), *usubu* [ü/ösü/öbü] (51: 39; 1975: 126). | *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (48: 15; 1975: 122), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (49: 1; 1975: 122), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (49: 5; 1975: 122), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (49: 10; 1975: 123), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (50: 18; 1975: 124), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (50: 33; 1975: 124), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (50: 37; 1975: 124), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (50: 39; 1975: 124), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (51: 1; 1975: 125), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (51: 14; 1975: 125), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (51: 22; 1975: 125), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (52: cím; 1975: 126), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (52: 1; 1975: 126), *usubuu* [ü/ösü/öbü/ü] (52: 4; 1975: 126). | *vsubu* [ü/ösü/öbü] (48:

⁹ *Nagyszalók* (más néven *Szalók*) és *Kisszalók* (más néven *Szalókfalva*, *Szalók*, *Szlavikfalva*) adatait Kenyhercz Róbertnek köszönöm.

1; 1975: 122), *Vsubu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 10; 1975: 125). | *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (19: 8; 1975: 97), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (20: 1; 1975: 97), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (20: 22; 1975: 98), *Vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 16; 1975: 125), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 17; 1975: 125), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 22-23; 1975: 125), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 26-27; 1975: 125), *vsubuu* [ü/ösü/öbü/ű] (51: 32; 1975: 126). | **Gram.** (szn) *usubunec* [ü/ösü/öbü/ű] (52: 13; 1975: 127).

A gesztában Szalók apjaként szerepel. Nem valós történelmi személy, a krónikákban ismeretlen, és ilyen személynév más forrásban sem adatolható. Ez azt jelzi, hogy a személyt és a nevét is Anonymus teremtő fantáziája hívta életre. Az *Ősbő* személynév összetett struktúra, amelynek mindkét tagja létezett az Árpád-korban személynévi szerepben: vö. pl. +1082 [XIV. in.]¹⁰: *Ws* szn., 1198: *Vs* szn. (ÁSz. 785), 1138/1329: *Vsu* szn. (ÁSz. 786), illetve [1228] 1238: de genere *Bu*, 1254: *Beuu* (ÁSz. 121). Noha Anonymus ismerhetett is akár *Ős* és *Bő* nevű személyeket (az utóbbi nemzetségnévként is ismert volt a korban, ahogyan a fenti adatok egyike is jelzi ezt), kevéssé lehet kérdéses, hogy *Ősbő* alakjának megteremtéséhez Veszprém megyei helynevek szolgáltak — legalábbis részben — alapul. Az előtagban szereplő *Ős* (Anonymus gesztájában [ü/ösü] hangalakban) forrása egyrészt az az *Őse* (ma *Ősi*) nevű település volt, amely Veszprémtől K-re fekszik, és Anonymus korában Fejér vármegyéhez, de a veszprémi püspökséghez tartozott; vö. 1009/+1257: v. *Avsy*, +1082 [XIV. in.]: v. *Euse*, [1184–1188]: *Euse*, 1240/1260: *Euse* stb. (Gy. 2: 399).¹¹ Az inspirációt jelentő másik helynév a korban *Ős* ~ *Es* néven szerepelt, mégpedig csak egyetlen adattal: +1082 [XIV. in.]: villa *Es* (DHA. 1: 239). Később a 15. század közepén épült váráról *Őskő* ~ *Eskő*-ként említik; vö. 1461: castellum *Ewskew* (Cs. 3: 210, 245), illetve 1539: *Eskew*, puszta vár (VeMHtLex. 1: 307), ma *Őskü* Veszprémtől ÉK-re, *Ősi* szomszédságában. E Veszprém környéki helynevek Anonymus számára azért is jöttek kapóra az itteni események szereplőinek életre keltésében, mert bennük — személynévi áttétellel ugyan, de — az *ős* lexéma található, amelyet a jelentése (’múltból származó’, illetve ’távolli előd’) az apaszerepre kiválóan alkalmassá tett. Ezzel a fogással ráadásul kétszeresen is élni tudott P mester: *Ősbő* és *Őse* egyaránt apaként szerepel a gesztában (az előbbi Szalók, az utóbbi pedig Örkény apjaként). (Lásd még e problémakörök egyes részleteihez PAIS 1975: 160, BENKŐ 1998a: 23, 25–26, 1998b: 30–31.)

A helynévi kapcsolattal összefüggésben fentebb mondottakat még azzal kell itt kiegészítenünk, hogy a Kárpát-medencében másutt is felbukkannak az Árpád-korban (és konkrétan Anonymus korában is) *Ős* ~ *Ősi*-féle településnevek. Bihar

¹⁰ Az ÁSz. ezt az oklevelet +1082 [XIII.]-ként datálja.

¹¹ István király 1009-ben adta a veszprémi püspökségnek (Gy. 2: 399). A közös megyehatár menti települést 1474-ben Mátyás király Fejér megyéből Veszprém vármegyébe helyezte át (Cs. 3: 245).

vármegyében öt *Ősi* ~ *Őse* településnév is adatható az Árpád-korból (vö. pl. 1214/1550: Gyunam de v. *Euse*; 1220/1550: *Euse*; 1261/1350: *Ewsy*; 1273/1392/1477: *Ewsy*; 1332–1337/PR.: *Eusi*, Gy. 1: 649–650, ezek részleteihez és további adatokhoz lásd RÁCZ 2022: 221–222); de találunk ilyen nevű települést Szerém (1280: *Ewsy*, Cs. 2: 250) és Tolna vármegyében is (1138: *Euse*, Cs. 3: 445). Az sem elképzelhetetlen, hogy a Moson megyei +1217 [1241 e.]: *Evzi* (Gy. 4: 174) adat is *Ősi* névformát rejt. *Ős* néven szerepel falu továbbá Baranya (1252: iuxta viam *Eus*, Gy. 1: 400) és Doboka megyében (1294/1347: *Ws*, Gy. 2: 83). De ebbe a névbokorba tartozik az *ős* lexémából *-d* képzővel (bizonyára személynévi áttétellel) alakult *Ősöd* településnév Hont megyében (1255: *Vsud*, Gy. 3: 225). A bihari településnevek azért is érdemelnek az itteni témánk szempontjából is külön figyelmet, mert *Ősbő* nemcsak Veszprém megyében, hanem a bihari részekben is tevékenykedik: Ménmarót, bihari vezér ellen Velekkel együtt hadakozik a geszta 51–52. fejezetében.

Az Anonymus által alkotott személynév utótagjához ugyancsak szolgáltatathatók helynevek is a motivációt (a személynév és az annak előzményeként feltehető *bő* közszó¹² mellett). BENKŐ LORÁND szerint a *Bő* helynevet bárhonnán vehette P mester, hiszen tele volt ilyen helynevekkel a magyar nyelvterület, és szép számmal jutott belőlük a Dunántúlra is (1998a: 23). A Veszprém megyei *Ősi* és *Őskü* közvetlen közelében ugyan nem találunk *Bő*-féle helyneveket, feltűnnek ugyanakkor ilyenek Vas vármegyében egymás szomszédságában, Nemesszalók „vonalában”: *Bő* (1239: *Behu*), (*Nemes*)*bőd* (1226: *Beud*), illetve talán *Ölbő* (1254: *Ilbu*) (ezek adataihoz és magyarázatához lásd FNESz.). A geszta itt előtérben álló 48–49. fejezetében pedig — mint fentebb láthattuk — Vas vármegyébe (Vasvár környékére) is elvezeti Anonymus a hőseit.¹³

Az pedig, hogy *Ősbő* olyan összetett személynévet visel, amelynek mindkét eleme helynévi inspirációval bír, nem egyedülálló Anonymusnál: a kun vezér fiának, a Komárom várát felépítő *Aloptolmá*-nak a nevét szintén két (egyébként Komárom megyei) településnév összekapcsolásával alkotta meg P mester (lásd ehhez még BENKŐ 1998a: 23, 1998b: 30–31).

A gesztában *usubu* ~ *usubuu* ~ *vsubu* ~ *vsubuu* alakban lejegyzett személynév [üsübü ~ ösübü], esetleg kisebb valószínűséggel rövid szóvégi magánhangzóval, [üsübü ~ ösübü] hangalakot rejthet. Az a körülmény, hogy az előtag az *ős* lexéma

¹² A *bő* közszó török eredetű, és a 'bőséges, gazdag' jelentésén túl — a török feltehető átdó alakhoz hasonlóan, amely 'nemzettség vagy törzs vezetője' jelentéssel bírt — tisztségnévként is élhetett a korai időkben talán 'főember, birtokos' jelentésben (BENKŐ 1998b: 30–31). Ezt a feltevést azonban gyengíti valamelyest az a körülmény, hogy míg a *bő* személynévekben és helynevekben gyakran adatható, tisztségnévi szerepére nincsenek a forrásokban adataink (vö. WOT. 165–167).

¹³ A bihari szálat itt is érdemes egy gondolat erejéig előhozunk: Anonymus munkamódszerét ismerve ugyanis az sem igen véletlen, hogy a bihari vezér, Ménmarót ellen menő *Ősbő* éppen a bödi révnél (in portu *beuldu*) kel át a Tiszán (vö. ehhez BENKŐ 1998b: 30–31).

tővégi magánhangzós formáját őrzi, az első szótag rövid magánhangzós [üsü] ejtését valószínűsíti (ahogyan a Halotti beszéd *ise-mukut* szavában is ezt a hangalakot találjuk, mégpedig az eredetibb illabiális magánhangzóval: [ise-müküt]). Az utótag *bu ~ buu* formában lejegyzett alakja mögött a *bő* szó etimológiája alapján (vö. WOT. 165–167) hosszú magánhangzós olvasatot feltételezhetünk elsődlegesen, amely azonban a helyi nyelvjárásban akár meg is rövidülhetett (ahogyan az *Őskő* névből is *Őskü* alakult, vö. VeMHTLex. 1: 307).

2.4. Őse (szn; 10) *eusee* [ëü/ösé/e] (48: 1; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (48: 7; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (48: 11; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (48: 15; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (49: 1; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (49: 5; 1975: 122), *eusee* [ëü/ösé/e] (49: 10; 1975: 123), *eusee* [ëü/ösé/e] (50: 18; 1975: 124), *eusee* [ëü/ösé/e] (56: 12; 1975: 130), *eusee* [ëü/ösé/e] (56: 24; 1975: 131).

Őse a geszta 49. fejezetében Örköny ~ Urkony (*urcun*) apjaként tűnik fel; nem történelmi személy, és egyetlen más elbeszélő forrásban (krónikában) sem szerepel. A geszta szövege szerint (lásd az itt középpontban álló 48–49. fejezetet) Őse több ízben is Veszprém körül tevékenykedett, és tevékenysége (no meg a neve és annak létrejötte is!) több szálon összefonódik Ősbőével.

BENKŐ LORÁND arra mutatott rá, hogy mivel Ősét Anonymus nem részesíti Árpád adományában, vélhetően nem nemzetségi hagyományt közvetít (1998a: 23). Mind a személy, mind a neve Anonymus találmánya lehet, amihez hozzájárult egyrészt P mester korabeli névismerete (az *Őse* tudniillik — amint ezt Ősbő tárgyalásakor is jeleztük — gyakori személynév volt az Árpád-korban), másrészt pedig a név apaszerepre való nyilvánvaló alkalmassága is kellő súllyal eshetett latba a névválasztáskor (lásd ehhez ugyancsak az Ősbő kapcsán mondottakat).¹⁴ És minthogy e vezér honfoglalás kori ténykedését P mester Veszprém vára környékére viszi, személyalkotásában és névválasztásában minden bizonnyal elsőrendű szerepet játszottak azok a Veszprém környéki helynevek, amelyekről az előzőekben, Ősbő nevével összefüggésben szoltunk. (E problémakör egyes részleteihez lásd még PAIS 1975: 160, BENKŐ 1998a: 23, 1998b: 30.)

A minden előfordulásakor *eusee* formában lejegyzett személynév Anonymus korabeli hangzása [ëüse ~ ösé], kisebb valószínűséggel [ëüse ~ öse] lehetett, s az *ős* lexéma személynévképzős származékának tekinthetjük, ahol a személynévképző történeti-etimológiai szempontból az *-é* birtokjellel is összetartozik. Azt is feltételezhetjük, hogy P mester ez utóbbi szerepében kapcsolta hozzá az alapszóhoz a morfémát: ezt támogatja annak vélhetően hosszú magánhangzós (*-é*) alakja is.

¹⁴ Még azt is megkockáztatom, hogy azért szerepelteti Anonymus Ősét Örkény ~ Urkony apjaként, hogy a személynév sugallta apaszerepet még egy ízben kiaknázhassa. (Egyébként egy másik *Örkény* is szerepelt a gesztában: Tanuzaba fiaként.)

3. Írásom zárásaként e konkrét nevekből kiindulóan néhány általánosabb észrevételt szeretnék megfogalmazni, amelyek a geszta magyar nyelvű szórványainak enciklopédikus feldolgozásához is módszertani alapelvekként szolgálhatnak.

1. A készülő Anonymus-enciklopédia szempontjából sem tanulság nélküli az itt végzett analízis, mert két dologra is rávilágít: egyrészt arra, hogy a területi szempont alkalmazása a geszta szórványainak elemzésében jelentős előnyökkel járhat; másrészt arra, hogy a szórványok értékelésekor a gesztabeli összefüggéseikre is feltétlenül érdemes figyelemmel lennünk.

2. Aligha lehet kérdéses, hogy honfoglalás-történetének megírásához Anonymus egykori okleveleket is felhasznált, az azokban szereplő névanyagra és a nevek egykori lejegyzési formájára, feltehető hangzására bizonyára egyaránt támaszkodott. Azt például, hogy a Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevelet (1193) jól ismerhette, a geszta több szórványa is tanúsíthatja (*Kölpény* esetéhez, illetve az oklevél és a geszta további kapcsolódási pontjaihoz lásd BENKŐ 2003a: 34–35). Az itt tárgyalt Veszprém vármegyei adatokat illetően pedig a veszprémi káptalan I. László korára hamisított +1082 [XIV. in.] datálású oklevele (birtokösszeírása) került a látóközünkbe, minthogy több anonymusi név első előfordulását ez az oklevél nyújtja, ráadásul annak egy konkrét szöveghelye. Ez a szövegrész a következő: „In villa *Ēuse* iobagiones prepositales habet ecclesia V, qui habent terram et silvam communiter cum villa. In predio *Peýt* nomine (habet ecclesia duo molen)dina bona. [...] In villa *Es* habet ecclesia XL iugera terre...” (DHA. 1: 239). (Sőt az *Ős* személynév is megtalálható benne.)

Arról persze nem lehet szó, hogy Anonymus ezt az oklevelet ismerhette volna, hiszen az 1082-re keltezett birtokösszeírás hamisításának ([XIV. in.] dátumaként birtoktörténeti érvek alapján az 1317–1327 közötti periódus, köztörténeti események fényében pedig egy még szűkebb, 1324 és 1327 közötti intervallum határozható meg (az érveket, illetve a korábbi datálási elképzeléseket összefoglalóan lásd KARLINSZKY 2016). Annak viszont lehet realitása, hogy egy (vagy több) olyan forrás megfordult P mester kezén, amelyet a hamisításhoz is felhasználtak. KARLINSZKY BALÁZS hívta fel arra a figyelmet, hogy „Az összeírás rendkívül részletes összegzését adja a keletkezésének idején a kanonokok birtokában lévő ingatlanoknak [...]. Egy ilyen alapos és minden fekvőségre kiterjedő összegzés nem készülhetett pusztán szóbeli hagyományokra alapozva. [...] a dokumentum összeállításához valamilyen leltárnak, inventáriumnak, vagy legalább egy gondosan fenntartott levéltárnak kellett alapul szolgálnia.” (2016: 76–77).

3. A személy- és személynévalkotásban P mestert feltehetően inspiráló Veszprém megyei helynevek némelyike csak a geszta keletkezésének koránál későbbi forrásokból adatolható bizonyosan. Ezt tapasztalhattuk a *Szalók* településnevek és — némileg más helyzetet képviselve — *Őskü* esetében is. A *Szalók* településnevek adatait látva (az egyik a 13. század közepéről, a másik két bizonytalanul

„gyanúba” hozott pedig a 14–15. századból dokumentálható) két lehetőséggel számolhatunk. Elképzelhető egyrészt az, hogy Anonymus Szalók személyét és nevét általa ismert *Szalók* nevű személyek és a *Szalók* nemzetség alapján alkotta meg, és nem játszott ebben szerepet helynévi inspiráció. Másik eshetőségként pedig azt vethetjük fel, hogy az említett *Szalók* nevű települések már Anonymus korában is léteztek, és a névalkotásban, az események vezetésében ez az ismeret döntő jelentőséggel bírt a gesztairó számára. Ha ez utóbbi lehetőséget komolyan számba vesszük, azzal a történeti helynév-rekonstrukció többdimenziós koordináta rendszerében egy újabb tengelyt nyitunk. Anonymus személynévi adatai ennek fényében (és a történet szálainak összefüggéseit is felhasználva) ugyanis alkalmasak lehetnek arra, hogy az okleveles forrásokban csupán későbből adatható helyneveket a geszta korának, a 13. század elejének térképére felhelyezzünk.

Öskü esete annyiban más, hogy ennek *Ős* ~ *Es* adata a fentebb tárgyalt +1082-es birtokösszeírásban szerepel, és ezt követően pedig majd csak a 15–16. századtól vannak a várra és a településre is immáron *Őskő* formában adatok. Itt tehát az a kérdés, hogy *Őse* és *Ősbő* alakjának és nevének megteremtéséhez ennek a településnek a neve hozzájárult-e, vagy csupán a közeli (és az adatai alapján biztosan létező) *Ősi* ~ *Őse* nevet (valamint a korban gazdagon adatható *Őse* és *Ős* személynevet) ismerhette Anonymus. A veszprémi káptalan +1082-es hamis birtokösszeírásáról fentebb mondtak alapján véleményem szerint az első lehetőséggel is érdemes — még ha csak igen óvatosan (és kisebb valószínűséggel) is — számolnunk.

Irodalom

ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2004.

AOkt. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustranta 1–*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Budapest–Szeged, Csongrád Megyei Levéltár–Szegedi Középkorász Műhely, 1990–. 27. Szerk. PITI FERENC. Budapest–Szeged, 2007.

ÁÚO. = WENZEL GUSZTÁV közléteszi, *Árpádkori új okmánytár 1–12*. Pest (később Budapest), 1860–1874.

BENKŐ LORÁND 1998a. Helynév–személynév–történi korrelációjának szerepe P. magiszter munkamódszerében. In: BENKŐ LORÁND, *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 11–27.

BENKŐ LORÁND 1998b. Anonymus beszélő személynevei. In: BENKŐ LORÁND, *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 28–39.

BENKŐ LORÁND 2003a. *Kölpény* és ami körülötte előkerül. In: BENKŐ LORÁND, *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 20–37.

- BENKŐ LORÁND 2003b. Szabolcs vezér. Adalékok a Csák nemzetség történetéhez. In: BENKŐ LORÁND, *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonvevekről*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 38–67.
- ComZempl. = HELLER, GEORG, *Comitatus Zempliniensis*. Die historischen Ortsnamen von Ungarn. Band 13. München, 1981.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1913.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY szerk., *Diplomata Hungariae Antiquissima. 1*. Budapest, 1992.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- H. = NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHELY DEZSŐ kiadják, *Hazai okmánytár 1–5*. Győr, 1865–1873. IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHELY DEZSŐ kiadják, *Hazai okmánytár 6–8*. Kiadják: Budapest, 1876–1891.
- KARLINSZKY BALÁZS 2016. A veszprémi székeskáptalan 1082. évi birtokösszeírását tartalmazó hamis oklevél keltezése. *Fons* 23/1: 65–85.
- KISS LAJOS 1995. *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Nyelvtudományi Értekezések 139. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LELKES GYÖRGY 2011. *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Budapest, Argumentum–KSH Könyvtár.
- NÓGRÁDY ÁRPÁD 2022. *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Új sorozat. Sáros vármegye*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete.
- OkISz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténelmi Szótárhoz*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1902–1906.
- PAIS DEZSŐ 1975. *Anonymus: Gesta Hungarorum*. Fordította és jegyzetekkel ellátta: PAIS DEZSŐ. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképet tervezte GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest, Magyar Helikon.
- PELCZÉDER KATALIN 2023. *Szekszárd. Magyar Nyelvjárások 61*: 639–654.
- SRH. = EMERICUS SZENTPÉTERY szerk. *Scriptores rerum Hungaricarum 1–2*. Budapest, 1937–1938.
- Str. = FERDINANDUS KNAUZ szerk., *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1–2*. Strigonii, 1874–1882. LUDOVICUS CRESCENS DEDEK szerk., *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 3*. Strigonii, 1924.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történelmi-etimológiai szótára 1–3*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TÓTH VALÉRIA 2021. Szempontok Anonymus gesztájának helyesírás-történelmi feldolgozásához. *Magyar Nyelvjárások 59*: 5–26.

- VeMFN. 4. = BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC–VARGA MÁRIA szerk., *Veszprém megye földrajzi nevei 4. A Veszprémi járás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 194. Budapest, 2000.
- VeMHtLex. = ILA BÁLINT–KOVACSICS JÓZSEF, *Veszprém megye helytörténeti lexikona*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.
- VeszprReg. = KUMOROVITZ L. BERNÁT összeállította, *Veszprémi regeszták. 1301–1387*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.
- WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD, *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2011.

Linguistic Elements in Anonymus' Gesta Hungarorum Related to Veszprém County

Anonymus' Gesta Hungarorum is a key document in Hungarian historical linguistics. The historical authenticity of the gesta introducing the history of the Hungarian Conquest has been doubted for a long time, the Hungarian language elements occurring in the Latin text, however, represent significant source value for historical linguistics (and within that historical onomastics) regarding the era when the gesta was written (most probably the end of the 1210s). The paper introduces the linguistic elements of the gesta related to Veszprém County: besides the toponyms (here only the *Pét* toponym specifically), those anthroponyms are also analyzed in detail the creation of which by Anonymus could also be influenced by Veszprém County toponyms: *Szalók*, *Ősbő* and *Őse*.

Besides their encyclopedic introduction, I also provide a comprehensive philological, historical linguistic and historical onomastic characterization for the names. As part of this, I also attempt to confirm that the method of historical name reconstruction may also be used well in the case of narrative historical sources (gestas and chronicles) and we may also successfully extend this process to include not only toponyms but also the anthroponym data of this type of source.

Keywords: Anonymus, gesta, historical name reconstruction, Veszprém County

Toth Valéria
ORCID: 0000-0003-0822-591X
Debreceni Egyetem
toth.valeria@arts.unideb.hu